

N:o 11.

Ank. till Riksd. kansli den 14 mars 1902, kl. 1 e. m.

*Andra Kammarens tredje tillfälliga utskotts utlåtande n:o 2,
i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kongl.
Maj:t angående bruket af allmänning, som vid landtmäteri-
förrättning afsatts för delegarnes gemensamma behof.*

Till förberedande behandling har utskottet fått emottaga en af herr *A. Olsson* i Tyllered inom Andra Kammarerna väckt motion, n:o 63, af följande lydelse:

I fråga om användning af sådan mark, som vid storskifte, laga skifte eller annan landtmäteriförrättning undantagits för delegarnes allmänna behof, för hemtning af sten, sand, ler, grus, torf m. m., finnas visserligen i 10 och 11 kap. byggningsbalken åtskilliga stadganden införda, men då dessa för sin tillämpning nödvändigt påkalla, att öfverenskommelse mellan samtliga delegarne träffas om huru sådan allmänning må användas för att enskild delegares rätt icke varder förnärmat, har erfarenheten visat, att det ofta möter stora svårigheter att få en dylik öfverenskommelse till

stånd, synnerligast som de delegare, hvilkas mark antingen gränsar intill allmanningen eller omgifver densamma, äro i tillfälle att — till skada eller förfång för öfriga delegare — tillgodogöra sig större fördelar än hvad som motsvarar deras andel i allmanningen.

Beträffande särskildt sommarbetet å ofvannämnda allmänningar stadgas väl i en del skifteshandlingar, att detta skall tillfalla den delegare, inom hvars hemmans område allmanningen är belägen, men i många och antagligen de flesta fall finnes ingen bestämmelse eller föreskrift, huru dermed skall förhållas; och då sådan bestämmelse saknas, måste hvarje delegare hafva rätt att beta sina kreatur å den för allmänt behof afsatta marken.

Det kan nemligen icke vara med rättvisa och billighet öfverensstämmande, att de förmåner, som af allmanningen kunna erhållas, eller afkastningen af densamma, fördelas efter annan grund än den, som blifvit följd med afseende å jords afstående till samma allmänning. I fråga om betesrätten lär oftast en sådan fördelning dock icke kunna ske på annat sätt än genom dess bortarrendering, men de delegare, som hafva sina egor omedelbart intill allmanningen, och som därför hafva betydligt större fördelar af betet derå än öfriga delegare, äro vanligtvis icke villiga att ingå på någon öfverenskommelse om allmanningens bortarrendering. På många allmänningar, synnerligast mindre sådana, kan betet vara af ringa eller intet värde, men vid hafskusten finnas stora landområden afsatta till upplagsplatser för å stranden uppfluten hafstång, å hvilka allmänningar betesrätten kan uppskattas till ett värde af hundratals kronor årligen och för den skull är af stor ekonomisk betydelse.

Beträffande sådan mark, som undantagits för delegarnes gemensamma behof af sten, sand, ler, grus eller torf, saknas, så vidt mig är bekant, bestämmelser i skiftes- eller landtmäterihandlingarne ej blott rörande huru mycket af hvarje slag en delegare må afhemta, utan ock för hvilket ändamål hvarterdera slaget må användas.

Häraf följer, att hinder ej möter för en delegare att från ett grustag, som uteslutande varit afsedt för väghållningen, taga grus till trädgårdar eller till dikens igenfyllande eller till förbättring af en i närheten befintlig mosse.

På samma sätt kan en delegare från torfmosse, som varit afsedd för beredande af brännorf, hemta torf till torfströ eller till komposter, äfvensom från lertäkt, som är afsatt att användas till murbruk, taga ler till jordförbättringsmedel å närliggande åkrar o. s. v.

Ännu flera exempel i förevarande hänseende skulle kunna anföras, men de redan nämnda torde tydligen visa, att nya lagbestämmelser rörande allmänningars begagnande äro af behovet påkallade.

Genom Kongl. Maj:ts nådiga kungörelse den 8 juni 1866 är stadgadt i fråga om rätt till hemtning af tång vid samfärd tångtäkt, att Kongl. Maj:ts befallningshafvande i de län, der tångtäkt förekommer, skola, när åtgärd i ärendet påfordras, fastställa öfverenskommelser om ordningen och sättet för tångtäktens begagnande samt tillika stadga vite för öfverträdelse mot hvad sålunda blifvit stadgadt.

Genom nämnda Kongl. Maj:ts kungörelse hafva rättsförhållandena med afseende å tångtägterna visat sig tillfredsställande tillgodosedda, och mig synes, att ett likartadt stadgande om Kongl. Maj:ts befallningshafvandes befogenhet att ordna rättsförhållandena till allmännings användande i här ofvan antydda afseende äfven skulle blifva för ändamålet tillfredsställande.

På grund af hvad jag här ofvan anfört, får jag vördsamt hemställa, att Riksdagen ville i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, det Kongl. Maj:t täcktes meddela bestämmelser, hvarigenom Kongl. Maj:ts befallningshafvande en hvar i sitt län eger att, när åtgärder påkallas för ordnande af sådan allmännings begagnande, som blifvit vid landtmäteriförrättning för delegarnes gemensamma behof afsatt, och andra i laga ordning tillkomna bestämmelser icke förefinnas, åvägabringa öfverenskommelse mellan delegarne i afseende å ordningen och sättet för begagnandet, uti hvilken öfverenskommelse jemväl bör bestämmas *dels* påföljd för dess öfverträdelse till högst ett hundra kronor för hvarje gång öfverträdelse sker, *dels* att sådan öfverenskommelse skall pröfvas af Kongl. Maj:ts befallningshafvande och *dels* att, der öfverenskommelse ej kan träffas eller densamma befinnes sådan, att fastställelse derå ej kan meddelas, Kongl. Maj:ts befallningshafvande eger att efter hållet sammanträde med vederbörande allmännings delegare förordna i ämnet medelst utslag, hvaröfver klagan må föras i den ordning, som för hushållningsmål är i allmänhet föreskrifven.

Innan utskottet öfvergår till omedelbar behandling af motionärens framställning, tillåter sig utskottet här lemna en ur Nordisk familjebok

hemtad kortfattad redogörelse angående de olika slagen af allmänningjord inom vårt land.

»Allmänning betydde ursprungligen »allmänhet, menighet», men fick redan tidigt sin nuvarande betydelse: allmänningsskog eller menighets samfällda skog och mark.

Uti Sverige ansågs i äldre tider allmänt, att skogarne voro upplåtna till allas fria begagnande, eller att de utgjorde en eller flere menigheters gemensamma egendom. Med odlingens framsteg fick å ena sidan den enskilde full eganderätt till den jord han odlat, och å andra sidan blef den samfällda jordegendomen, allmänningen, närmare bestämd såsom *bya-, sockne-, härads- eller lands-* (= landskaps- eller läns-) *allmänning*. Ur allmänningssbegreppet uppkom snart det s. k. skogsregalet, som, framträdande under benämningarna *konungsallmänning och kronoallmänning*, ej är annat än begreppet allmänning, utsträckt till hela riket. Det var i öfverensstämmelse dermed, som konung Gustaf I i bref till norrländingarne den 20 april 1542 förklarade, att »alla sådana egor, som obygda ligga, höra Gud, Konungen och Sveriges krona till». Allt ifrån midten af fjortonde århundradet, om ej tidigare, ansågo sig ock Sveriges konungar kunna, till förmån för bergsbruket, genom privilegier gifva bergsmän rätt att nyttja vissa skogar. Så uppkommo *bergslags- och grufve-allmänningar*.

Bya-allmänning, eller oskiftad skog till en eller flere byar, har det alltid stått byamännen fritt att låta dela genom skifte. Enahanda rätt synes hafva tillkommit jordegare i afseende på *sockneallmänningar*, om hvilkas delning är genom kongl. förklaringen af den 5 april 1739 stadgadt, att densamma borde pådrifvas, »på det hvar och en sedan sin enskilda del deraf så mycket mer och bättre vårda och akta må». De få, ännu odelade sockneallmänningarnes vidd är mycket ringa och flere af dem äro alldeles skoglösa. Menigheternas ursprungliga oinskränkta egande- och brukningsrätt till *härads- och landsallmänningar* var redan under medeltiden, och än mer under Gustaf I:s och senare konungars tid, underkastad vissa inskränkningar, men genom kongl. brefvet af den 16 mars 1824 blefvo dessa allmänningar upplåtna till delning mellan häradets eller länets jordegare. Af landsallmänningar finnes nu mera ingen kvar. Häradsallmänningar åter finnas dels i behåll från äldre tider och dels nybildade vid afvittring. — — — — —

Det behöfver knappt sägas, att föga återstår af skogen å de skiftade allmänningarne. Enligt kongl. förordningen den 29 juni 1866 må häradsallmänningar icke vidare delas, utan skola de framgent antingen stå under

skogsstatens omedelbara vård och förvaltning, eller ock, under skogstjenstemännens uppsigt, förvaltas af delegarne efter faststald hushållsplan och reglemente.

Benämningen »kronoallmänning» har numera upphört att nyttjas liksom, långt tidigare, uttrycket »konungsallmänning». Af sådana allmänningar funnos några, till hvilka kronan hade enahanda egande- och dispositionsrätt som till kronoparker, men i allmänhet voro de, med undantag af Norrlands kronoskogar eller kronoallmänningar, hvilka utgjort föremål för afvittring mellan Kronan och enskilda, af samma egenskap som lands- och häradsallmänningar och hafva därför enligt kongl. brefvet af den 16 mars 1824 ansetts såsom länets eller häradets tillhörighet.

Bergslags- och grufveallmänningar, liksom öfriga till bergshandterings understöd anslagna, inom eller utom bergslag belägna, staten tillhöriga skogar, med hvilka bergsöfverstyrelsen och bergsstaten förr hade befattning, äro genom kongl. förordningen af den 29 mars 1873 ställda under skogsstatens öfverinscende».

Af motionärens framställning framgår, att det af honom väckta förslaget icke afser vare sig häradsallmänningar, angående hvilkas vård och förvaltning finnes särskildt stadgadt i kongl. förordningen om hushållningen med de allmänna skogarne i riket den 26 januari 1894, eller sådana sockenallmänningar, som efter storskifte eller annorledes under senare tider bildats i Kopparbergs, Gefleborgs och Norrbottens län och för hvilkas skötsel föreskrifter meddelats i särskildt utfärdade kongl. bref, och ej heller öfriga sockenallmänningar, der sådana tilläfventyrs fortfarande finnas oskiftade och för hvilka i sådant fall kongl. förordningen den 1 augusti 1805 torde få anses gällande, utan har motionären endast rigtat sin uppmärksamhet på »sådan mark, som vid storskifte, laga skifte eller annan landtmäteriförrättning undantagits för delegarnes allmänna behof för hemtning af sten, sand, ler, grus, torf m. m.», d. v. s. byallmänningar.

Nu gällande bestämmelser, huru dessa allmänningar må af delegarne nyttjas, återfinnas hufvudsakligen i 10, 11 och 12 kapitlen byggningabalken af 1734 års lag. Endast i ett fåtal punkter har genom senare författningar jemkning eller förtydligande af dessa bestämmelser egt rum.

Vid granskning af dessa stadganden finner man hufvudprincipen i dessa vara, att delegarne endast få använda samfälligheten till »egen nödort». Häruti torde dock icke ligga något hinder för delegarne att genom öfverenskommelse sins emellan besluta om allmänningens begag-

nande på annat sätt, för så vidt samtliga delegarne dertill samtycka. En sådan befogenhet omnämnes uttryckligen i kongl. förordningen den 1 augusti 1805 §§ 21 och 22, der det bestämmes, att jordegare, som hafva oskift skog, ega sins emellan öfverenskomma om skogens nyttjande, så till husbehof som afsalu, men att utan sådan enhällig öfverenskommelse ej af oskift skog något må af bole föras eller åt annan säljas och upplåtas, vid bot, som för åverkan å andras enskilda egor stadgas, och ersättning till de andre delegarne. Upplåtelse, som icke varit grundad på enhällig öfverenskommelse emellan delegarne, har ansetts vara utan laga verkan och af domstolarne förklarats ogiltig.

Vidare må nämnas, att mark, som vid skifte blifvit undantagen för delegarnes allmänna behof, kan jemlikt 3 § 4 mom. af gällande skiftesstadga skiftas, der någon delegare det begär och det finnes kunna ske utan de öfrigas förfång. Denna åtgärd blir således beroende på pröfning af omständigheterna i hvarje särskildt fall, en pröfning, som tillkommer vederbörlig domstol. De af Kongl. Maj:t afgjorda rättsfall i detta afseende hafva vexlat. Under det att sålunda exempel icke saknas, att Kongl. Maj:t gent emot bestridande af en del delegare bifallit skiftesansökan, har i åtskilliga andra fall delning förklarats icke få ega rum.

Då det vid sådant förhållande kan inträffa, att å ena sidan delegare i en byallmänning icke kan få den samfälda marken skiftad och sin lott utbruten, så att han får deröfver disponera efter godtfinnande, och å andra sidan öfverenskommelse rörande samfällighetens nyttjande ej kan ävägabringas, kanske i följd af en enda delegares gensträfvighet, torde det ej kunna förnekas, att saknaden af bestämmelser, som reglera sameganderätten i detta afseende, understundom torde vålla slitningar och oenighet delegarne emellan, och att därför dylika bestämmelser någon gång visa sig vara af behovet påkallade.

Tydligast synes detta behof hafva framträdtt med afseende å den särskilda slags samfällighet, som i motionen omnämnts, eller tångtågten i Halland.

I fråga derom blef uppå Rikets Ständers vid 1840—41 års riksdag beslutade framställning genom kongl. brefvet den 20 juni 1844 stadgadt, att Konungens befallningshafvande, då dess bemedling för sådant ändamål kunde af menighet eller enskilde hemmansegare anlitas, hade att vid utlysande sammanträden med vederbörande söka tillvägabringa godvilliga föreningar i fråga om sådan delaktighet i tångtågten för äfven de hemmansegare, hvilkas områden icke sträckte sig till hafsstranden, som utan

inskränkning i någons lagliga rätt kunde medgifvas. Emellertid synes den sålunda erbjudna utvägen att få sättet för tångtägtens utöfvande ordnad icke hafva blifvit i nämnvärd grad anlita. På enskild motionärs framställning beslöto derfor Rikets Ständer vid 1865—1866 års riksdag att i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla om utfärdande af en förordning, hvarigenom stadgades, att, der emellan delegare i samfäld tångtäkt icke kunde träffas godvillig öfverenskommelse i afseende å sättet och ordningen för begagnandet deraf eller ock sådan öfverenskommelse — den der för öfverträdelse af densamma borde innefatta påföljd af böter inom visst af Kongl. Maj:t bestämdt maximibelopp — funnes vara af beskaffenhet att icke kunna vinna stadfästelse, Konungens befallningshafvande egde att, efter hållet sammanträde med vederbörande tångtäktsdelegare, meddela förordnande i ämnet medelst utslag, hvaröfver klagan finge föras i den ordning, som för hushållningsmål i allmänhet vore föreskrifven.

Af intresse vid bedömandet af nu föreliggande fråga är den diskussion, som vid 1865—1866 års riksdag föregick ofvannämnda då fattade beslut. Medan anhängarne af skrifvelseförslaget framhöllo, att missbruk vid tångtägtens utöfvande gjort behovet af bestämmelser om sättet för dess begagnande allt mera kämbart, att våldsamma uppträden och blodiga strider ej sällan vore en följd af dessa missbruk samt att exceptionella förhållanden fordrade exceptionella åtgärder, uttalades å andra sidan betänkligheter att åt den administrativa myndigheten upplåta rättigheten att besluta, huru tångtägten finge utöfvas. Sålunda yttrade justitierådet Olivecrona: »För min del kan jag icke biträda ekonomiutskottets hemställan i afseende å regleringen af enskildes rätt att begagna tångtäkt. Om någon sådan rättighet tillkommer hemmansegare till följd af gammal häfd eller annan laglig rättsgrund, synes mig, att, om tvist uppstår emellan den eller de strandegare, på hvilkas fasta egendom sjelfva servitutsrätten hvilar, angående utöfningen af samma rättighet, kan en sådan tvist icke på annat sätt eller i annan ordning, än som för vanliga tvistemål är stadgadt, behandlas. Det bör således, enligt mitt förmenande, tillkomma domstolarne allena och icke Konungens befallningshafvande att upptaga och afgöra sådana mål. — — — — —

Frågor om gemensam betesrätt eller gemensamt skogshygge på annans jord äro analoga servitutsrättigheter med den nu förevarande. Sådana frågor hafva dock alltid ansetts allena tillkomma allmän domstol. Lika väl som tvister om den ena af dessa rättigheter skulle till Konungens befallningshafvande öfverlemnas, derest en bemedling icke kunde uppgöras,

och derefter såsom hushållningsmål fullföljas, lika väl kunde sådant ifrågasättas beträffande de öfriga af dessa rättigheter. Men detta vore, efter mitt omdöme, att beträda en farlig väg och öfverflytta på den administrativa myndigheten, hvad som icke enligt svensk lag hör dit.»

Frågan afgjordes hos Rikets Ständer på sätt ofvan blifvit nämndt, och den 8 juni 1866 utfärdade Kongl. Maj:t i enlighet dermed kungörelse, hvars bestämmelser fortfarande äro i ämnet gällande.

Uti förevarande motion har nu ifrågasatts, att enahanda bestämmelser, som i ofvan åberopade kongl. kungörelse meddelats i afseende å tångtågten reglerande, borde meddelas för ordnande af rättsförhållandena beträffande begagnandet af oskiftade byallmänningar.

De förhållanden, som vid nyttjandet af dessa båda slag af samfälligheter skola regleras, äro emellertid högst olikartade och föga med hvarandra jemförliga.

Tångtågten är af mera tillfällig beskaffenhet, och afkastningen deraf kan ej på förhand bedömas. Det blir i följd deraf för den enskilde lättare att tillgodogöra sig mera, än honom bör rättvisligen tillkomma, om icke ordningen och sättet för denna rättighets utöfvande blifvit förut reglerade. Så torde näppeligen kunna sägas vara förhållandet vid begagnandet af byallmänningarne. Der vet man, hvad man eger gemensamt, och delegarne kunna utan större svårighet kontrollera, om någon ibland dem tillåter sig vidsträcktare bruk deraf, än hvartill han kan anses befogad.

Om det i afseende å tångtågten kunnat utan olägenhet öfverlåtas till Konungens befallningshafvande att, der öfverenskommelse emellan delegarne ej träffats, förordna om ordningen och sättet för tångtågten begagnande, så måste dock åtskilliga betänkligheter resa sig mot en sådan åtgärd beträffande de vid skifte afsatta allmänningarne. Här möta oss nemligen nyttigheter af hvarjehanda slag, såsom mulbete, skogsfång, löftägt samt hemtning af sten, sand, ler, grus och torf m. m. Rent praktiskt sedt, torde det icke vara så lätt för Konungens befallningshafvande att i hvarje fall afgöra, i hvilken ordning och på hvilket sätt dessa nyttigheter bäst uttagas. Då Konungens befallningshafvandes ingripande komme att påkallas, skulle i allmänhet tvist emellan delegarne föreligga, hvarvid den ene delegaren förmenade, att samfälligheten bäst begagnades på af honom an-

gifvet sätt, under det en annan funne delegarnes sannskyldiga nytta ingalunda derigenom tillgodosedd, utan påyrkade ett helt annat bruk af samfälligheten. Huruvida ett sammanträde emellan allmänningsdelegarne inför Konungens befallningshafvande skulle undanrödja dessa svårigheter och lemna en säker ledning för denna myndighet vid bedömande af hithörande frågor, måste anses tvifvelaktigt.

Oafsedt dessa praktiska svårigheter, som sålunda kunde vara förenade med den af motionären ifrågasatta anordningen, skulle densamma innebära en bestämd afvikelse från gällande rättsprinciper, då nemligen derigenom reglerandet af rättsförhållandena emellan delegare i samfäld egendom i vissa fall skulle läggas i den administrativa förvaltningens hand i stället för att, såsom sig vederbör, låta dessa rättsförhållanden prövas af domstol eller ordnas genom af Konung och Riksdag stiftad lag.

Detta har för utskottet framstått såsom den allvarligaste betänkligheten mot bifall till motionen.

På grund af hvad sålunda anförts och då för öfrigt ett mera allmänt behof af bestämmelser uti ifrågavarande hänseende icke, så vidt utskottet känner, förefinnes, får utskottet vördsamt hemställa,

att herr Olssons ifrågavarande motion icke må till någon kammarens åtgärd föranleda.

Stockholm den 14 mars 1902.

På utskottets vägnar:

G. KRONLUND.